

Pundu batzuk argitzen

Gipuzkoaren ekonomia eta XVIII. Mendeko literatura

Ibon Sarasolaren Euskal Literaturaren Historiari eginen kritikan, puntu asko arin utzi nituen, bestela ere aski luzea irtetzen zitzaialako. Baina batez ere ohar labur batean zintzilirik utzi nuen gure literaturaren kondairan oso inportantea den une bat: hamazortzigarren mendea* Gipuzkoan.

Denok dakigunez, Larramendi jartzen dugu Bidasoaz hemendiko literaturaren lehen eragile bezala; eta hala da izan ere, neurri handi batean behintzat. Eta Sarasolak, Compañía Guipuzcoana de Caracas-ek ekarri zuen aberastasunaren ondorio bezala hartzen du; eta puntu honi buruz, neure kritikaren lehen partean, ANAITASUAREN 216. zenbakiaren 16. orrialdean, hau nioen soilik*: «Compañía Guipuzcoana de Caracas-ek, ez dugu dudarik jartzen, bere garrantzia izango zuela XVIII. mendean, euskal literatura Gipuzkoan hasi eta gehitzen. Baina hobeto aztertu beharko litzateke, gorakunde hori Sarasolak dioen neurrietaraino den; zeren* mende erditikurrera ilustrazioa ezagutzen zuen euskal teatro zaharrak, Sor Luisa eta Muniberen lanak lekuko*, eta beste herrietan ere ezagutu zen goratzeak, normalena zen guztiaren ere bere influentzia agertzea. Bestalde, XIX.ak berak erakusten dauku, Compañía Guipuzcoana de Caracas ez zenez gero.»

Nire oharrok, hain hutsik, gauza gutti esango dute beharbada. Baina adierazpen zehatzago batek artikulu oso bat eskatzen du; eta gaurko honekin zuritu nahi nuke neure esannahi hura.

Hemendik ikusiko dugu, inoiz moda batek indar ekonomikoak haina* ahal duela.

Jakina da, batez ere ekonomiak mugitzen dituela artea eta literatura beren aberastasun handiagoko batera. Honetaz ez dut zalantzarik*. Baina hau hola izatetik, Gipuzkoa XVIII. menderarte pobrea zela uste izatea, ezkerreko alderdi politiko batzuek uste duten bezala, huts handi bat da. Gure historia behar bezala ez ezagutzetik datorren hutsa, noski*. Historia azaletik ezagutzeak, mende bakoitzeko egoera ekonomikoa ere azaletik ezagutzea dakar; eta gai honetaz hainbeste arduratzen* diren askoren ustea da, Real Compañía Guipuzcoana de Caracas sortu arte, probintzia oso pobrea zela. Hau da gungo historigileen huts handietako bat.

Beste gabe, noan hildoz* hildo pundurik aipagarrien berri ematera. Ba dakigu, erromatarrek Euskal Herriko meategiak* explotatu zituztena; baina ola*-zaharren lehen agiriak zehazki IX. mendekoak ditugu. Nafarroako erregeak Donostiari eman zion fueroan (1150), erabiltzen da burdinaren eskubidea ere. Geroago, Mondrago eta Segurako «carta-puebla»etan ere, ola-zaharrak aipatzen dira, eta hoietan ziren eskubideak. Fuero de ferrierías de Oyarzun e Irún (1338) delakoa dugu inportanteenetakoa. Hauen berri ematen du Karmelo Etxegaraiak bere Compendio de las Instituciones Forales de Guipúzcoa-ren zortzigarren kapitulu. XIV eta XV. mendeetan, Elgoibarren agertzen denez, ola-zaharrak ez zizkitez, egur ikatza explotatzeko basoak* mozteak eta arbolak berriak sartzeko nola kontrolatu behar diren ere lehenetan jartzen da (ikus Villamayor de Marquina [Elgoibar]; 1946.ean herri honetan argitaratua). Bizkaian ber-

tan ere oso ezagunak dira burdin meatzetako* legeak eta hauei buruz hartutako erabakiak, Orozkon eta Enkartzazioetan (1440).

Berri hauk* ateratzea niretzat ez da izan hain zaila, zeren* neronek egina bait dut Euskal Herriko industriaren sorrerari buruzko lan bat, 1962.ean Eibarko Armeri Eskolak bere urre eztaietan argitaratu zuen liburu berezian agertua.

Arestian* jartzen ditudan oharretatik ikus genezake, XIV eta XV. mendeetan hainitz* desarrollaturik zedela ola-zaharrak, eta beren probetxu handiagorako legeak jartzera ere behartu zirela. Literatura esatekorik ez da inondik ageri, ez euskaraz eta ez erdaraz (Gipuzkoari dagokionez behintzat); baina artean abantaila handiak nabari* dira, eta ageri askoren artean hori ditugu Mondragoeko parroikia, Donostiako San Bizente, Debako parroikia, Errenderikoa, Getarikoa, eta abar, monumentu handien artean. Elgoibarko Olaso galdu zen, eta bere ageritzat eliza gotiko haren atea gelditu zaiku, Azkoitia eta Aretxabaletan erromaniko garaiko ateak bezala, gaur egun hilerriko* atetzat. Eta Zumaiako San Pedroko pinturak ez dira guttiagorako.

Hoik* ditugu Gipuzkoaren aberastasunaren ageriak, eta egoera horretan aurkitzen zen Amerika deskubritu zenean. Amerikak merkatu berriak ireki zizkion, eta aberastasuna gorago joan zen. Hain zuzen, XVI. mendean eta XVI.aren hasieran ezagutzen du Gipuzkoak artearen aldetik aberastasunik handiena, bere zabalera guztian ugaritasunez nabari* den errenazimenduen garaian, M. A. Arrazolaren El Renacimiento de Guipúzcoa liburuetan argi eta garbi agertzen dena. Eibarren bertan ere, Gregorio Fernández-ek egin zuen Isasiko San Estebango erretaula; eta Juan de Isasik eskultore hau kontratatzeke Valladolid-en zuen osaba fraide batekin izan zituen eskutitzezko harremanetatik ikusten dugu, G. Fernández hemengo eskultoreak bezain merkea edo merkeagoa zela, bere famarik handienaren garaian (G. Mujikak Monografía de la villa de Eibar-en jasotzen ditu eskutitz hoik*). Beraz, hemengo bizitza nibela oso altua zela adierazten dauku. Baina literaturarik ez zen inondik ageri.

N. de Soraluzek, bere azken lerroetan (hilburuko*) bezala argitaratuan), XVI eta XVII. mendeak aberats agertzen dauzkigu, XVII. honetan beherakada nabari delarik; eta, beherakada honegatik, XVIII. mendearen hasieran Real Compañía Guipuzcoana de Caracas sortu zela dio, komertzializazioari indarra emanaz, probintziako langintzak indarberritzeko.

Beraz, arrazoi ekonomiko soilak ez dira aski*, gure literaturaren kondaira estudiatzeko.

Ilustrazioaren eraginak alde askotara zabaldu zuen literaturgintza, eta Sor Luisa eta Muniberen antzerkietan nahikoa klaru dago ilustrazioaren influentzia. Garai berreko P. Barrutiaren antzerkiak beste molde batzuk ditu; bere egiteko erak ez dira ilustrazioko literaturaren erak, batez ere adierazpenetan.

Ez da gauza segurua, Xabier Maria de Munibek zer neurritaraino eskua sartu zuen Sor Luisaren teatroan. Honek ba ditu herri kantak (koblakari zahar bati jasoak, dioenez) eta herri kanta moldez egindako bertsoak tar-

Badaezpadakoak eta seguruak

Eibarren bizi izan nintzen denboran, afalondoan ka- fe etxe batetan nengoen egun batez, xiste* hau kontatu zeutaten. Biharamunean, astero bezala, San Martinen etxean suertatu nintzen afaltzen (San Martin, erdal de- tura* aduki arren, guztiz euskalduna da, Alvarez, Quin- lana, Lafitte, Villasante, Sabino Alonso, Fernando Aire, Julien Calzada, Jazinto Carrasquedo, Jazinto Setián, Jean Louis Davant, Isaak López, T. Monzón, eta beste asko bezala. Baina, dirudinez, Holandan bere arrastoak utzi zituen Hitler-en dominazioak; ez bedi hemen egiazta gu- re erran zaharra: **Zozoak beleari ipurbeltz**), eta xiste hau berau kontatu zeutan. Bietan kortesiaz egin nuen barre. Baina Eibarrera tardantaz helden dira gauzak Bilbaotik, zeren*, niri lehenez kontatu zeutatenean, ene amak jine- koloagana joan behar ukan baitzuen, nik sabel barrene- lik ematen nizkion ostikoen poderioz. Xistea hau da:

Behin bi eibartar huer gan* joan ziren, edo, Bizkai aldean diogun bezala, andretan. Erdi mozkorturik zeude- nean, galazko afari batetara gomiturik zeudela oroitu ziren, eta, beste gabe, alokairuan* hartu zituzten bi he- tairerakin* abiatu ziren jaialdi hartara, eta bertako atal- tzaianak* edo giltzariak sarrera eragotzi zien:

«Baina zergatik», galdatu zioten.

«Hortxe dakazkizuen andreok badaezpadakoak* di- relakotz».

«Ez, jauna!», erantzun zion hordi batek. «Badaezpa- dakoak barrenean daude. Hauk seguruak dira!»

Hala gertatzen da euskaldun faszistekin. Hortik da- biltza kamufaturik, demokrata eta sozialista maskara- ren pean desgisaturik. Milaka daude gure alorrea*; eta maltzurrek, azeri madarikatuek, Herriaren desaliena- zioari traba eta oztopo handiak jartzen dizkiote, produ- zio bideak sozializa daitezen debekatzen duten socialis- ta hoiek, jabetza pribatuaren kontsekrazioa benedika- tzen duten sozialista hoiek, herrien autodeterminazioa

(8. orrialdetik)

teka-marteka, Muniberen **El borracho burlado**-n aurkitu- ko ez duguna; baina nolabait kutsatu zuen, bien obrak ilustrazioaren moldeekin kutsaturik diren bezala. Muni- beren obra, Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País-en sorreraren denbora berekoa dugu, 1764; eta Justo Garatek urte hori jartzen du Euskal Herrian ilus- trazioaren sorreratzat, Xabier Maria Muniberekin, honen semearen ibilerei buruz egin zuen estudio batean, semea ilustrazioaren jarraitzaile jarri nahi zuelarik. Ikus Ramón Munibe en la Viena de la ilustración, 1772-1773 (Boletín de Estudios Germánicos de la Universidad de Cuyo, 1969). Eta ilustrazioaren hasiera bezala aipatzen duena, 7. orrialdean agertzen da.

J. Garatek baino aurrerago jarriko nuke nik ilustra- zioaren influentzia behinik behin, zeren* Larramendik hamar urte lehenago egin zuen **Coreografía**-k berak hor- ditu bere sustraiak. Gauzak, bat batean baino, bata bes- tearen ondorean maizago* etortzen direlako.

Eta, ekonomiaren alorrean, Compañía Guipuzcoana de Caracas-ek berak ere aurreragoko emaitzetan ditu bere iturburuak. Desarrollo baten kontsekuentzia beste- rik ez zen.

JUAN SAN MARTIN

dauku, deusku, digu
dauzkigu, deuskuz, dizkigu
genezake, geinke
loen, ninoan, esaten nuen
tion, neutsan

zaiku, jaku, zaigu
zeuden, egozen
zion, eutson
zitzaitan, jatan, zitzaidan
zizkion, eutsozan

ukatzen duten demokrata hoiek, oligarkiaren botereak eternaldu nahi dituzten demokrata hoiek... Bai... badaezpadako faszista hoiek.

Gure artean faszista seguru bakar bat dago. Hori, Jon Mirande. Eta bere egiaztitasunagatik, bere prestuta- sunagatik miresten dut. Bai, hain poeta handia eta es- kritore trebea delakotz (edo izan delakotz) miresten dut. Baina urte honetan, 1971. urte honetan, edozein bekatu batere lotsarik* gabe aitor ahal daitekeenean (edozeinek erran* ahal dezake «pederasta naiz» edo «lapurra naiz», eta ez da ezer gertatzen), baina faszismoaren bekatua guztiek ezkututzen* eta ukatzen dutenean, Mirande, fas- zista dela aitortzen duenean, mirestekoa da.

Ongi egin du, beraz, Mirandek, ANAITASUNA hau paper ontzira botatzearekin. Baina, mesedez, ANAITASU- NA hau paper ontzira botatzen duten guztiek aitor be- zate, Mirandek bezala: «Gu faszistak gara».

Honela, guk, lanaren semeek, euskaldun proleta- riook, ederki jakinen dugu, zeinek kentzen daukun ogia ahotik, zeinek kentzen daukun euskara gogotik.

ARESTIAR

dakazkizue, dakazue
daude, dagoz
dauku, deusku, digu
dezake, daike
dizkiote, deutsoez
nizkion, neutsazan

zeuden, egozen
zeutan, eustan, zidan
zeutaten, eusten, zidaten
zien, eutsen
zion, eutson
zintan, eutsoen